

نقش و مأموریت خانه صنایع دستی " ایران "

ناهید گازرانی^۱

چکیده

دومین خانه صنایع دستی ایران (واقع در مشهد) به پشتوانه اتکاء به سبک تمدنی ما از جاذبه های نظری و عملکردی بسیاری برخوردار است. این جاذبه ها در روزگاری به سبک زندگی ما جان و جهت می داد و شیوه های رفتاری و اجتماعی ما را مشخص می کرد. با این همه مادام که به صورت سنتی و هر از گاهی دیده نمی تواند محمل تدقیق قرار گیرد اما هنگامی که با چالش هوشمندانه و از پیش تعیین شده و در یک فرآیند آموزشی و پژوهشی قرار گیرد می توان به دریافت های فرهنگی خاصی رسید. مسئله این تحقیق قرار دادن مجموعه های صنایع دستی در مجاورت هم تحت عنوان مشاغل خانگی و رساندن مخاطب به پیام ویژه آنها و هدف بیان ظرافت و اقتدار صنایع دستی خراسان و نشان دادن جایگاه ارزشی هریک از هنرمندان و نیل به نقاط قوت و ضعف ما در این زمینه است. روش این تحقیق براساس مطالعات توصیفی تحلیلی انجام شده و اهمیت و ضرورت آن بازخوانی صنایع دستی در فرصت های تکنولوژیک معاصر و جهان مجازی جدید است. نتایج تحقیق نشان داده است که توجه به صنایع دستی می تواند جامعه را به فهم نوینی از هنر برساند و زمینه ساز بستر خلاقیت و توسعه یافتگی باشد.

کلید واژگان: سبک زندگی، صنایع دستی، هنر، زیبایی، ایده های زیستن

مقدمه

با وجودی که این روزها همه از سبک زندگی حرف می زنند، هنوز روی تعریف سبک زندگی اتفاق نظر وجود ندارد. البته نباید چنین انتظاری هم داشته باشیم. روانشناسان، جامعه شناسان، بازاریابان، اقتصاددانان، سیاستمداران و سایر متخصصان، این اصطلاح را برای نیازهای متفاوتی به کار می برند و طبیعی است هر کدام، تعریف خاص خود را نیز مد نظر داشته باشند و آن را به سبک متفاوتی مفهوم پردازی کنند.

به عنوان مثال وقتی آثار ماکس وبر را به عنوان یک جامعه شناس و نوشته های آلفرد آدلر را به عنوان یک روانشناس می خوانید، می بینید که اصطلاح سبک زندگی برای آن ها به یک معنا نیست.

آدلر معتقد است سبک زندگی چیزی است که تا پنج یا شش سالگی در ذهن انسان نقش می بندد؛ تصویری که از خویشتن، خود ایده آل و جهان اطراف خود دارد و شیوه ای که تصمیم می گیرد بر اساس آن، رابطه اش را با جهان اطراف تنظیم کند.

اما ماکس وبر بیش از آن که نگاه فردی به سبک زندگی داشته باشد، آن را به عنوان ویژگی مشترک گروه های اجتماعی می بیند. او می گوید وقتی شیوه تصمیم گیری گروه های مختلف اجتماعی را در مورد "مصرف" بررسی می کنید، می بینید که در طول زمان، تفاوت های ثابت و مشخصی بین این گروه ها وجود دارد.

مصرف در ادبیات وبر و جامعه شناسان، اصطلاحی بسیار عمومی است و از خرید خوراکی تا نحوه پوشش، حضور یا عدم حضور در مراسم های مذهبی و حتی کتابی که می خوانید و موزیکی که گوش می دهید را شامل می شود.

سبک زندگی، یک شیوه مشخص و قابل مشاهده از زیستن است. این شیوه زندگی در کالاهایی که می خریم، در خدماتی که استفاده می کنیم، در عادات های رفتاری ما و سایر مشخصه هایی که "قابل مشاهده هستند" ظهور و بروز پیدا می کند. ما در عصری به سر می بریم که سبک زندگی ما بشدت با پیشینیان تفاوت دارد. در این دوران تکنولوژی در ماهیت ابزاری اش همه عرصه های فهم و اندیشه انسانی را در ید قدرت خود گرفته است و همگان و همگنان می پندارند که در غیاب آن نمی توان به هیچ دستاورد مشخصی در عرصه فهم معنای راستین زندگی رسید.

^۱ - صنعتگر صنایع دستی در رشته نقاشی ایرانی

در نگاه نخست و بسیار ساده اندیشانه، به نظر می رسد که تکنولوژی امری صرفاً علمی، فنی و تکنیکی است، امری که مستقیماً تنها به حوزه فعالیت مهندسين و صنعتگران و نیز به نحو غیرمستقیم به سرمایه داران و قدرت های سیاسی، به منزله سرمایه گذاران، مدیران و هدایت کنندگان فعالیت های صنعتی و تکنولوژیک مربوط می شود. اما آن دسته از متفکرانی که از فلسفه تکنولوژی سخن می گویند در واقع، به درستی خواهان بیان این حقیقت هستند که تکنولوژی موضوع تأمل و تفکر فلسفی نیز هست، و نیز دارای ابعاد و اوصافی است که به هیچ وجه نمی تواند محل اظهار نظر عالمان علوم تجربی، مهندسين، صنعت گران، سرمایه داران، سیاستمداران، مدیران دولتی و صنعتی و اصحاب قدرت سیاسی قرار گیرد.

صنایع دستی در هر فرهنگی از جمله شاخصه های بنیادین در زمینه احراز هویت و اعتبار معنوی و تاریخی ملتهاست. موضوعی که ریشه در تاریخ داشته و ثمرات آن روشنائی بخش راه آینده، هرائری که برپایه باورها و اعتقادات بومی، توسط دستان هنرمند و صنعتگری عاشق و دل خسته آفریده می گردد، برگی از شناسنامه آن مرزوبوم و سندی از تاریخ آن کشور است. چیزی که در این میان حائز اهمیت و شایسته توجه است، بیش از پرداختن به تعاریف و معنایی کلامی صنایع دستی، ویژگیهای ساختاری و ترکیب و سنتز ماهیتی این محصولات با شرایط روز و جایگاه حضور آنها در عصر تکنولوژی است. بی شک وسوسه تجددگرایی و همگام بودن با جریانهای روز جهان به راحتی می تواند عرصه را بر هنرها و فرهنگهای ضعیف و ناتوان که تنها به پشتوانه تاریخی و اعتبار باستانی خود تکیه کرده اند ببندد و فرهنگ وارداتی مصرفی و بی هویت اما مدرن، خوشرنگ و صاحب تکنولوژی و فن آوری روز را به راحتی جایگزین نماید (هوشیار، ۱۳۸۵: ۱۶).

صنایع دستی در هر فرهنگی از جمله شاخصه های بنیادین در زمینه احراز هویت و اعتبار معنوی و تاریخی ملتهاست. موضوعی که ریشه در تاریخ داشته و ثمرات آن روشنائی بخش راه آینده، هرائری که برپایه باورها و اعتقادات بومی، توسط دستان هنرمند و صنعتگری عاشق و دل خسته آفریده می گردد، برگی از شناسنامه آن مرزوبوم و سندی از تاریخ آن کشور است. چیزی که در این میان حائز اهمیت و شایسته توجه است، بیش از پرداختن به تعاریف و معنایی کلامی صنایع دستی، ویژگیهای ساختاری و ترکیب و سنتز ماهیتی این محصولات با شرایط روز و جایگاه حضور آنها در عصر تکنولوژی است. بی شک وسوسه تجددگرایی و همگام بودن با جریانهای روز جهان به راحتی می تواند عرصه را بر هنرها و فرهنگهای ضعیف و ناتوان که تنها به پشتوانه تاریخی و اعتبار باستانی خود تکیه کرده اند ببندد و فرهنگ وارداتی مصرفی و بی هویت اما مدرن، خوشرنگ و صاحب تکنولوژی و فن آوری روز را به راحتی جایگزین نماید. هویت صنایع دستی ما اگر براساس اصول و معیارهای شناخته شده و برگرفته از سنت های ما باشد برای حفظ و بقای خود مجبور به همراهی و همگامی با جریان و پیشرفت های صنعتی و تکنولوژی روز می باشد (همان: ۱).

هنرورزی می تواند به عنوان مکانیزمی قابل قبول راه های تازه ای را در برابر افراد قرار دهد و به خلاقیت آنان اجازه بروز و ظهور دهد. به همین خاطر است که امروز بر مشاغل خانگی به نحو فزاینده ای تاکید و بر صنایع دستی با این رویکرد مهر تایید نهاده می شود.

توسعه و بهبود کسب و کارها و اشتغال زنان در بخش مشاغل خانگی، یکی از مهم ترین و مؤثرترین راهکارهای بهبود وضعیت اقتصادی، اجتماعی جامعه است؛ زیرا با وجود محدودیت های متعدد و سیاست ها و قوانین موجود، راه اندازی کسب و کارهای خانگی و اشتغال زنان در این بخش بسیار دشوار می باشد (رامبد، ۱۳۹۹: ۱۳۳).

این تحقیق به دنبال آن است تا با نشان دادن مجموعه آثار به نمایش در آمده در خانه هنرهای دستی مشهد به ظرفیت های خلاقه و نوآمد این رشته ها پردازد و جای خالی هریک را درزیست بوم معنوی زندگی امروز ما نشان دهد.

ادبیات تحقیق

۱. غالباً این تلقی غلط وجود داشته و دارد که "انقلاب صنعتی" "انقلاب در صنعت" بود و ظهور تکنولوژی جدید به منزله اختراع و کاربرد پاره ای از ابزارها و وسایل جدید در امر تولید، بهره برداری از طبیعت، حمل و نقل، ارتباطات و... بوده است. اما برخی از متفکران غربی، هم زمان با ظهور انقلاب صنعتی دریافتند که این انقلاب صرف انقلاب در صنعت نبود؛ چنین نبود که با ساخته شدن دیگ های بخار صرفاً ابزار یا ابزارهایی جدید به ابزارهای گذشته افزوده شود؛ بلکه انقلاب صنعتی انقلاب در همه

چیز بود و ظهور تکنولوژی جدید سبب تحولات بنیادین در همه حوزه های اجتماعی، سیاسی، دینی، فلسفی، فرهنگی و... شد تا آنجا که صورت بندی اجتماعی و تاریخی را ابتدا در جوامع غربی و سپس در کل جهان تغییر داد، و هیچ حوزه ای از حوزه های حیات فردی و اجتماعی، از جمله روابط خانوادگی، جنسی یا اخلاقی... نبود که تحت تأثیر و سیطره تکنولوژی قرار نگرفته باشد. به بیان دیگر، با انقلاب صنعتی و تکنولوژی مدرن "عالمیت عالم" تغییر کرد، کره زمین برای نخستین بار رنگ و بوی دیگری به خود گرفت و یک دوره تاریخی جدیدی در حیات بشر آغاز گردید. تأمل و تفکر در باب این دوره جدید تاریخی و این تحول در "عالمیت عالم" امری فنی و تکنیکی و در حوزه فعالیت مهندسی، صنعت گران، سرمایه داران، مدیران دولتی یا اصحاب قدرت سیاسی نبوده، بلکه محل امعان نظر بسیاری از فیلسوفان و متفکران و در حوزه خاصی به نام فلسفه تکنولوژی بوده و هست.

۲. نکته دیگر اینکه علم و تکنولوژی جدید، در کنار و پایه پای ظهور جهان بینی عصر روشنگری شکل گرفته است. در دوران ما علم و تکنولوژی جدید همواره، از بدو تولد، مهم ترین ابزارهای تحقق آرمان های عصر روشنگری تلقی گشته و می شود. آزادی انسان از هر گونه اسارت و سعادت این جهانی وی بر روی کره خاک از بزرگترین و مهم ترین آرمان های عصر روشنگری بوده است. به تعبیر ساده تر، قرار بود علم و تکنولوژی مدرن بشر را به سعادت و آزادی برساند. اما حال، این پرسش به نحو بسیار جدی وجود دارد که آیا علم و تکنولوژی جدید به راستی توانست آزادی و سعادت راستین را برای آدمی متحقق سازد یا خود به ابزاری برای ظهور اشکال جدیدی از اسارت و سلطه بر آدمی و ظهور دردها و رنج های تازه ای برای وی منتهی گشته است. تأملات در باب سرشت علم و تکنولوژی جدید و بررسی علل، عوامل و دلایلی که منجر به شکست انسان دوره جدید در نیل به آزادی و سعادت گشت و مطالعه و بررسی عوارض، تبعات و پیامدهای مخرب و ویرانگر علم و تکنولوژی جدید، همچون ماشینیسیم، الیناسیون (از خودبیگانگی)، کشتارهای دسته جمعی، نسل کشی های متعدد، جنگ های جهانی، ساخته شدن سلاح های هسته ای و شکل گیری انبارهای عظیم تسلیحات هسته ای و لذا رویارویی بشر با خطر انهدام کامل کره زمین، ساخته شدن انواع بمب های مختلف شیمیایی و میکروبی، فجایع عظیم هیروشیما و ناگازاکی، رشد بی سابقه و غیرقابل مهار صنعت و تکنولوژی، خطر نابودی لایه ازن، تخریب و از بین رفتن جنگل ها، مراتع و محیط زیست طبیعی، برهم خوردن رابطه آدمی با طبیعت و تلاش بشر صرفاً به منظور بهره برداری اقتصادی از طبیعت و عدم درک طبیعت به منزله مادر و نگاهبان حیات آدمی، آلودگی های هوا و صوتی و بصری، ظهور بیماری های لاعلاج جدید و انواع بیماری های مهلک قلبی، عصبی و روانی و ... همه و همه از جمله مسائلی است که سبب ظهور پاره ای از تأملات بسیار اساسی در حول حوش تکنولوژی در غرب گشته است.

۳. در ابتدا به نظر می رسد تکنولوژی حاصل فعالیت آزادانه آدمی است. اما، امروزه تکنولوژی آنچنان بر زندگی ما سیطره یافته است که تا حدود زیادی رهایی از چارچوب هایی که تکنولوژی برای ما هر روز بیشتر و بیشتر تعیین می کند، دیگر امکان پذیر نیست و این نه تکنولوژی است که تحت کنترل اراده و آگاهی ماست، بلکه کاملاً برعکس، این آگاهی و اراده آدمی است که تحت کنترل و سیطره روزافزون تکنولوژی قرار گرفته است.

۴. از همان آغاز ظهور عقلانیت مدرن توسط متفکرانی چون گالیله، دکارت و نیوتن، یعنی ظهور عقلانیتی که طبیعت را به امور محسوس و ماده و حرکت محدود کرده، وجه کمی و محاسبه پذیر اشیاء و پدیدارها به منزله مهم ترین وصف آنان تلقی گشت و از همان آغاز ظهور علم و تکنولوژی مدرن که بر اساس عقلانیت جدید شکل گرفت همه متفکران بزرگ غربی، سلباً یا ایجاباً علم، تکنولوژی و تفکر علمی و تکنولوژیک را مورد تأمل قرار داده اند. آنان چارچوب تفکر علمی و تکنولوژیک را یا به منزله اصل ترین صورت تفکر پذیرفته اند و الگوهای علمی و تکنولوژیک را به مثابه صحیح ترین الگوی معرفت و دانش تلقی کرده اند یا آنکه کوشیده اند به نقد علم و تفکر تکنولوژیک جدید پرداخته، محدودیت ها و نقصان های آن را نشان دهند. بنابراین، در همه متفکران بزرگ غربی در دوره جدید، می توان از نوعی فلسفه علم و فلسفه تکنولوژی ضمنی سخن گفت، هر چند که آنان صراحتاً و آشکارا از فلسفه علم یا فلسفه تکنولوژی سخن نگفته باشند:

برای نمونه در مقاومت رومانیست هایی چون گوته، نوالیس، ریلکه یا هولدرلین در برابر تکنولوژی جدید، در انتقادات مارکس از سرمایه داری، در نقدهای کی یرکه گور از تفکر علمی و ابژکتیو، در نقدهای نیچه، هوسرل یا ویتگنشتاین از فرهنگ و تمدن مدرن و ... می توان خطوطی از نوعی فلسفه تکنولوژی را ردیابی کرد. اما در تفکر های دیگر و در آثار برخی از متفکران بعد از او،

به خصوص در مکتب فرانکفورت و در اندیشه های متفکرانی چون والتر بنیامین، تئودور آدورنو، هور کهایمر، مارکوزه، هابرماس و... - که جملگی نیز تحت تأثیر هایدگر بوده اند - فلسفه تکنولوژی و اندیشیدن در باب تکنولوژی جدید صراحت بیشتری یافته است.

منظور از تکنولوژی، جنبه های سخت افزاری آن است گرچه که در وجه نرم افزاری با صنایع دستی رابطه بسیار نزدیکی را برقرار می کند. در این نگاه تکنولوژی ادامه انسان است. تکنولوژی ادامه چشم انسان است که در شکل دوربین و ادامه صدای انسان است که در گونه تلفن به کار می رود. پس نه می توان با آن قهر کرد، نه می توان با آن جنگید و تنها می توان با آن به گفتگو پرداخت. صنایع دستی نوعی گفتگوی نرم با تکنولوژی به واسطه هنر است.

صاحب نظرانی که هنرها و صنایع ایران را موضوع تحقیق قرار داده اند، از "انقلاب صنعتی" به عنوان فصل تغییر در نگاه انسان به امور مختلف مادی و فرهنگی نام برده اند؛ دورانی که در آن زمینه ظهور مجموعه گسترده ای از اختراعات، اکتشافات، ابداعات و ابتکارات فراهم آمد، و در نتیجه، حجم انبوهی از کالاهای تولیدی سرزمین های غربی روانه بازارهایی شد که تا آن زمان کالاهای مورد نیاز مردم را به روش سنتی تامین می نمودند. در این ره گذر چند وضعیت کلی برای صنایع دستی ایران پیش آمد: گروهی از آن ها دچار استحاله گشتند و به طور کلی به صورت مدرن تولید شدند؛ دسته ای دیگر بیش از پیش در عرصه رقابت تاختند و پررونق و مقتدرانه به حرکت خود ادامه دادند؛ شماری به فراموشی سپرده شدند و از ادامه حیات باز ماندند؛ تعدادی با کم رونقی مواجه شدند؛ برخی نیز با حفظ اصالت و سنت، تغییراتی پذیرفتند و به بقای خود ادامه دادند (کریمیان؛ عطارزاده، ۱۳۹۰: ۹۹).

امروزه صنایع دستی می تواند با تکنولوژی همراه و همپا شود و مرزهای جدیدی از تحول ابرازی و ابزاری جامعه ما را به هم گره بزند. صنایع دستی می تواند با بازگشت قهرمانانه به زیستن ما معنای تازه ای بدهد و سبک زندگی ما را با تحول همه جانبه ای روبرو سازد. اما این موضوع منوط به شناخت ما از مفاهیم صنعت و صانع و مصرف کننده است.

گفتار اول: اینترنت و صنایع دستی

اینترنت پدیده عظیم و شگفت انگیز ارتباطی، انسان ها را در سراسر جهان به یکدیگر متصل می کند. بنابراین به روش های مختلف می تواند به صنایع گوناگون کمک کند. تا پیش از یک سده اخیر جابجایی حتی بین مناطق نزدیک به هم، کاری بسیار دشوار بود. در نتیجه کمتر کسی از نحوه زندگی سایر افراد در بخش های دیگر مطلع بود. به کمک اینترنت و روش های ارتباطی ایجاد شده با آن افراد می توانند فرهنگ سایر مناطق را بشناسند و برای آشنایی بیشتر با آن ترغیب شوند. اینترنت نه تنها از این طریق به پیشرفت صنایع گردشگری و صنایع دستی کمک کرده است، بلکه با به وجود آوردن بسترهای ارتباطی مختلف مانند سایت های گوناگون، تقریباً این امکان را در سراسر جهان به وجود آورده است که مردم نقاط مختلف بتوانند حتی به صنایع دستی سایر نقاط جهان دسترسی داشته و برای تهیه آن ها اقدام کنند. اینجا است که تأثیر تکنولوژی بر صنایع دستی را متوجه می شویم.

اینترنت راه های متنوع دیگری نیز در اختیار مردم قرار داده است. به عنوان مثال در زمان همه گیری کرونا، بسیاری از مشاغل تحت تأثیر شرایط به وجود آمده در حال مواجه شدن با بن بست و نابودی بودند. بنابراین، برای جلوگیری از بروز این مشکل لازم بود بسترهای جدیدی برای ادامه یافتن این مشاغل ایجاد شود. در اینجا اینترنت به کمک مردم آمد و با در اختیار قرار دادن اپلیکیشن ها و سایت ها علاوه بر راه های قبلی، این مشکل را برطرف کرد. بدین شکل کسب و کارهای بسیاری از نابودی نجات یافته و حتی با پیشرفت درآمدی بیشتری به راه خود ادامه دادند.

ما در حال حاضر در قرن بیست و یکم زندگی می کنیم. تقریباً همه کارهای کوچک و بزرگ را به کمک تکنولوژی و فناوری انجام می دهیم. به طوری که همه چیزهایی که حتی روزی به ذهن مان خطور نمی کرد در طول سالیان اخیر به شکل خارق العاده ای نحوه عملکرد ما را دگرگون کرده است. زندگی ما با زنگ های موبایل، پیام ها و غیره شروع می شود. این بدین معناست که پیشرفت تکنولوژی و فناوری در جهت راحتی و آسایش ما گام برمی دارد و تأثیر خود را در اکثر نقاط دنیا بر زندگی مردم با توجه به میزان استفاده افراد از آن ها به طور مشهود گذاشته است. بنابراین طبیعی است که این پیشرفت ها در عرصه صنایع دستی نیز وارد شده

است و ابزارآلاتی متنوع جهت سهولت کار در این زمینه اختراع شده باشند. این موضوع نیز جنبه مثبت تاثیر تکنولوژی بر صنایع دستی را بیان می‌کند.

تولید محصولات صنایع دستی به کمک ابزارآلات ابتدایی و دست‌ها، از گذشته تا امروز صورت گرفته است. به دلیل کمبود امکانات و ساده بودن ابزارها به طور کلی ساخت محصولات وقت و انرژی بسیاری زیادی از تولیدکننده می‌گیرد. ماشینی شدن به دنبال صرفه‌جویی در زمان، انرژی و همچنین کاهش سختی کار است. در نتیجه محصولات بیشتری در یک میزان زمان مشخص تولید می‌شوند. نیروی انسانی در مقایسه با نیروی ماشینی با محدودیت‌های زیادی روبرو است. به طور مثال انسان توان کمتری از لحاظ قدرت و توان بدنی و همچنین مدت زمان استقامت در فشار کاری نسبت به ماشین دارد. ماشین‌ها حتی می‌توانند کل طول یک روز را کار کنند و بهترین نتیجه را ارائه دهند. برخی ابزارآلات ماشینی حتی به گونه‌ای طراحی می‌شوند که نیازی به حضور انسان‌ها در طی فرایند تولید ندارند.

صنایع دستی در واقع نوعی هنر باستانی است. در نتیجه یکی از مهم‌ترین مواردی که آن را ارزشمند می‌کند تهیه و تولید آن به همان روش سنتی است. چرا که اکثر محصولات مربوط به این شاخه از ظرافت خاصی برخوردار هستند و هنر در آن‌ها نقش پررنگی دارد. انسان‌ها زمانی که خود به عنوان ابزار اصلی تهیه یک محصول ایفا نقش می‌کنند، برایشان محدودیت‌های زیادی وجود دارد اما زمانی که صحبت از دقت و ظرافت باشد، در بسیاری از زمینه‌ها از ماشین‌آلات جلوتر هستند. با وجود پیشرفت شگرفی که فناوری و تکنولوژی جدید در اختیار ما قرار داده است، هنوز هم ماشین‌ها به طور کلی ظریف‌کاری لازم برای تولید بسیاری از محصولات صنایع دستی را ندارند. بنابراین، به دلیل ظرافت و دقت بالای به کار برده شده در صنایع دستی و همچنین ارزشمندی زمان هنرمند، غالبا هزینه دریافتی در ازاء محصول بسیار بیشتر از نوع تولید شده توسط ماشین است.

پیشرفت و تکنولوژی هیچ‌گاه نمی‌تواند خطرناک باشد، به شرط آن که به ابزاری تهدیدآمیز تبدیل نشوند. مثلا باید مراقب بود حضور ماشین‌آلات صنعتی ماهیت صنایع دستی که نباید روش باستانی آن حذف شود را از دور خارج نکند. به عنوان مثال، در فرایند تولید فرش ایرانی، مدت به نسبت طولانی است که تکنولوژی وارد صنعت فرش بافی شده است. بنابراین، این صنعت بزرگ به دو شاخه عظیم فرش‌های دست‌بافت و فرش‌های تولید شده توسط ماشین‌آلات هوشمند (به اصطلاح ماشینی) تقسیم شده است. در چنین حالتی که هر دو در کنار هم در بازار حضور داشته باشند، شاخه دوم برای شاخه اول خطر آفرین نیست اما اگر هدف حوزه دوم جایگزینی حوزه اول باشد به طوری که روند رشد شکل سنتی تولیدات فرش متوقف شده و حتی از بین برود، تهدیدکننده و خطرناک تلقی می‌شود.

گفتار دوم: هنر و صنایع دستی

هنر یکی از پیچیده‌ترین و عمیق‌ترین پدیده‌های زندگی انسان است، هرچند تعریف و شناخت آن به ظاهر، کار بسیار آسانی است. هنر، به قضاوت تاریخ، از ابتدای پیدایش انسان متفکر با او همراه بوده است. با تفکر شروع می‌شود و با رشد تفکر رشد می‌کند و عمیق‌تر می‌شود. در زندگی انسان ابتدایی، هنر آفرینی، همچون جادوگری، به هیچ وجه کاری بیهوده و تفریحی نبود. انسان ابتدایی هیچگاه برای خیال‌پردازی، سرگرمی، خودفریبی یا درد دل گفتن هنر نمی‌آفرید. به مدت دو قرن یا بیشتر پژوهشگران و سیاحان، مبهوت جنبه‌های گوناگون تمدن ایرانی شده بودند. جنبه‌هایی نظیر اساطیر و افسانه‌ها، تاریخ طولانی و عظیمش، زبان‌ها و خطوط مردمان این سرزمین، زیبایی ادبیات و شعر فارسی، هنر مینیاتوریست‌های ایرانی، آثار بر جا مانده از نخستین تمدن‌های بشری، مهارت و اصالت معماران و طراحان آن، شکوه قالی‌ها و سفال‌گری ایرانی و... همگی درس‌هایی هستند که باید از غنای لایتنهای سایت‌های باستان‌شناسی ایران فرا گرفت. آشنایی با هنر صنایع دستی ایران یکی از اصول مهم در حفظ و پایداری تمدن ایرانی است که بایستی توجه ویژه بدان گردد (غریب زاده، شریفی خواه، ۱۳۹۵).

در این رشته هنرمندی و صنعت‌گری در کنار هم قرار می‌گیرند. تحصیل‌کنندگان در این رشته، یاد می‌گیرند آثاری خلق کنند که در کمال هنرمندی کاربرد روزانه نیز باشد. به عبارتی، محصولات صنایع دستی را نمی‌توان کاملا در دسته تولیدات هنری قرار داد. زیرا آثاری همچون نقاشی تنها دارای جنبه زیبایی هستند اما می‌توان از محصولات صنایع دستی همچون ظروف سفالی یا کیف پول چرم به شکلی روزمره استفاده کرد. ماهیت این توانایی بر اساس خلق آثار با دست، وسایل و ابزار ساده است. در

نتیجه بدون نیاز به تکنولوژی‌ها و فناوری‌های پیچیده و تنها با استفاده از خلاقیت و توانمندی‌های فردی می‌توان آثار بی‌شماری به وجود آورد.

پیشرفت تکنولوژی و فناوری در همه زمینه‌ها در جهت راحتی افراد به وجود آمده‌اند و کمک کننده و تسهیل دهنده کارهایی هستند که ما اقدام به انجام آن‌ها می‌کنیم. پس مسلماً در بسیاری از مراحل یادگیری همچون تهیه دوره‌های آموزشی مختلف، تحقیق کردن و... می‌تواند در راه فراگیری این علم کمک کننده باشد. این رشته برخلاف قالب دیگر رشته‌های تحصیلی که بسیار تحت تاثیر پیشرفت تکنولوژی هستند، تاثیر شگرفی از آن نمی‌گیرد. افرادی که در این رشته تحصیل می‌کنند می‌توانند در نهایت گرایش‌های متفاوتی انتخاب کنند که با توجه به گرایش انتخابی، میزان تاثیرات تکنولوژی بر آن‌ها نیز متفاوت خواهد بود.

گفتار سوم : صنایع دستی و خراسان

ظرفیت های بروز و ظهور صنایع دستی در استان خراسان بسیار زیاد است . استانی که در وانفسای ذوقی ملل دیگر همواره آغوش گسترده و گشودگی برای حمایت مادی و معنوی هنرمندان داشته است. این قریحه در مشهد به نحو بهتر و موثرتری خود را می نمایاند. به عنوان مثال پژوهشهای انجام شده در نواحی روستایی شهرستان مشهد نشان می دهد که توان اشتغال زایی صنایع دستی در این نواحی بسیار بالاست، ولی مشکلات بسیاری برای به فعالیت رساندن این توان وجود دارد. مهمترین این مشکلات که سبب ایجاد رکود در کارآیی صنایع دستی در این نواحی شده است، عبارت اند از : کمبود سرمایه، ضعف بازار و بازاریابی برای تولید صنایع دستی، ضعف مهارت و آموزش شاغلان در صنایع دستی و مشکلات مربوط به محیط کار از نظر فنی و بهداشتی. رفع این مشکلات می تواند در کارایی صنایع دستی در نواحی روستایی موثر باشد ؛ زیرا در حال حاضر صرفاً از طریق کشاورزی، تامین نیازهای مربوط به اشتغال و درآمد در نواحی روستایی امکان پذیر نیست (مطیعی لنگرودی ، ۱۳۸۰: ۱۴۱).

در این میان می توان از منظر تازه ای به صنایع دستی اشاره کرد و آن را به عنوان کارآفرینی خانگی هم مشاهده کرد. به عبارتی مشاغل خانگی آن دسته از مشاغلند که یک یا چند نفر از اعضای خانواده در محیطی غیر سازمانی، فعالیت های مدیریتی و مالی آنها را به عهده داشته و درآمد حاصل از آن، اقتصاد خانواده را ایجاد یا توسعه می بخشد و این توسعه در خانه ها، به سمت ایجاد پایداری در رشد اقتصاد جامعه پیش می رود. سهمی از این مشاغل از آن بانوان است (ایمانی ، ۱۴۰۲: ۱).

زنان از اقشار فعال جامعه هستند که می توانند مسوولیت های اجتماعی را به دوش کشیده و نقش مهمی در پیشرفت کشور ایفا نمایند، اما به دلیل مشغله های خانه داری و بچه داری و همچنین احساس لطیف زنانه خود، ترجیح می دهند به دنبال کارهایی مانند مشاغل محلی، سنتی، هنری و غیره بروند که بتوانند آنها را در منزل انجام داده و امرار معاش نمایند. همچنین از آنجا که در سال های اخیر مساله بیکاری یکی از مهمترین مشکلات کشور بوده است و زنان قشر عظیمی از این گروه را تشکیل می دهند، شناسایی و معرفی مشاغل سنتی و هنری ضروری به نظر رسیده تا گره گشای قسمتی از مشکلات مالی خانواده ها و جامعه باشند. در این طرح، مشخصات ۵۰ شغل خانگی و محلی به وسیله پرسشنامه و مصاحبه جمع آوری و معرفی شد. در ضمن شرح خدمات هر یک مانند شغل، نوع شغل، ویژگی های متصدی شغل، برآورد هزینه و زمان لازم برای راه اندازی شغل و غیره بیان شده است. این مشاغل عبارتند از: خاتم کاری، منبت کاری، معرق کاری، خیاطی، مکرومه بافی، سوزن دوزی و غیره (علیپوریان ، ۱۳۸۱: ۱)

برای شناسایی و اولویت بندی چالش ها و فرصت های صادراتی بعنوان عوامل موثر توسعه مشاغل خانگی صنایع دستی باید به این نکات توجه کرد: الف) شاخص های مالی: ظرفیت های سرمایه گذاری و درآمدی، هزینه های تولید و صادرات (ب) بهبود فضای کسب و کار: اصلاح و بهبود قوانین و مقررات، افزایش ظرفیت های آموزشی، بهبود عملیات تولید و تکنولوژی کارگاهی (ج) دسترسی به بازارهای خارجی: کسب اطلاعات عمومی بازار، تقویت دانش صادراتی و تقویت سازمان های توسعه صادرات (د) توسعه قابلیت های صادراتی: برنامه ریزی، افزایش قابلیت های بازاریابی، افزایش قابلیت های استفاده از محصول و افزایش مزیت رقابتی در ارتقاء عملکرد و توسعه مشاغل خانگی تاثیر دارد (فتاحی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۱۴).

گفتار چهارم: ماهیت خانه صنایع دستی مشهد

در این خانه هنرها و صنایع مختلف و متفاوت دستی گرد آمده اند که می توان این صنایع را در شمار میراث های اصیل و ارجمند آن دانست.

قلم زنی را شاید بتوان از قدیمی ترین هنرهای موجود در ایران دانست که در آن طرح و نگاره های توسط دست هنرمند، طراحی شده و اشیاء مختلف را از حالت ساده درآورده و به یک اثر هنری تبدیل می کند. این هنر دیرین را می توان مادر تمام هنرهای طراحی بر روی فلزات از جمله مس دانست. استان اصفهان را باید مهد این هنر دانست.

هنر میناکاری که هنر طراحی بر روی چوب و مس است، از هزاران سال پیش در ایران تولید می شده است. در این روش بر روی اشیاء مسی، لعاب ایجاد شده و سپس طرحهای مختلف بسته به نظر هنرمند بر روی اثر درج و سپس به کوره سپرده شده و در نهایت به دست هنرمندان جلا می یابد. این هنر بر روی گلدان، آینه، بشقاب و ... طراحی می شود.

هنر مس و پرداز، هرچند از قدمت میناکاری برخوردار نیست، اما سابقه ای طولانی در ایران دارد. این هنر که در حال حاضر بیشتر بر روی مس انجام می شود، ابتدا به جلای ظروف پرداخته، سپس هنرمند طرحهای خود را بر روی اثر نقاشی نموده و سپس در کوره قرار گرفته و در نهایت مجدد لعاب و جلا می یابد.

فیروزه کوبی که ریشه ای نه چندان طولانی دارد، ابتدا از شهر مشهد در ایران تولید شده و به نقاط مختلف ایران صادر شده است. در این هنر، هنرمند بر روی ظروفی چون گلدان، بشقاب و ... صیقل ایجاد کرده و سپس با سلیقه خود، سنگهای فیروزه را با چسب کنار هم قرار می دهد. در نهایت بر روی این آثار لعاب داده شده و صیقل می دهند تا تولید اثری شگرف و دوست داشتنی را می دهد. فیروزه کوبی را می توان سوغات اصلی نیشابور دانست .

هنر الماس تراش نیز از هنرهای جدید است که می تواند آن را نسل جدید هنر قلمزنی دانست. الماس تراش نیز بر روی ظروف کاربردی چون بشقاب، شمعدان، آینه و... تولید می شود و هنرمند با قلمزنی طرحهایی جذاب، بر روی ظروف آن را پدید می آورد. با توجه به اینکه الماس تراش، نمونه ای جدید از صنایع دستی محسوب می شود، شناخت کافی در مورد آن در بین مردم وجود ندارد، اما با توجه به زیبایی خارق العاده آن، می توان از آن به عنوان یک سوغاتی و صنایع دستی منحصر به فرد نام برد.

هنر خاتم کاری نیز یکی از هنرهای قدیمی ایران زمین است که از ترکیب استخوان حیوانات، سیم، چوب و... تولید می شود.

برخی خاتم کاری روی چوب را هنر اصلی شیراز و برخی هنر اصفهان می دانند. با این حال در حال حاضر این دو شهر، به عنوان مهد اصلی خاتم کاری روی چوب در ایران شناخته می شوند و استانهایی مثل چهارمحال و بختیاری و یزد نیز در صف بعدی قرار می گیرند. این هنر بر روی ظرفهایی چون قندان، بشقاب، آینه و... تولید می شودش و هنرمند با زیبایی، به کمک چسب، تکه های استخوان، چوب، سیم و... را در کنار یک دیگر قرار داده و ظروف جذاب و منحصر به فردی را تولید می نماید.

تولید ظروف سفالی شاید قدیمی ترین هنر و صنایع دستی بشر به شمار رود. تولید این ظروف در ایران به بیش از شش هزار سال پیش باز میگردد که نمونه های بسیاری از آن در حال حاضر در موزه شهرهای مختلف وجود دارد. این هنر که ریشه در خاک و فرهنگ ایران زمین دارد، امروزه بسیار گسترش یافته و در بسیاری از نقاط ایران تولید می شود.

هنر میناکاری از هنرهای قدیمی به شمار می رود که باعث تولید ظروف بسیار نفیسی می شود که در دربار پادشاهان مورد استفاده قرار می گرفت. میناکاری روی سفال نیز در دهه های اخیر در ایران به شدت رواج یافته و به یک هنر ممتاز و دوست داشتنی تبدیل شده است. در این هنر، ظروف سفالی با طرحها و رنگها جذاب، با طرحهای مینا تهیه شده و سپس پخته و جلا می یابند.

سفره قلم کار نیز از آن صنایع دستی پرتعداد و کاربردی است که نمونه ای از آن را می توان تقریباً در هر منزل ایرانی یافت. هنری که مستقیم به فرهنگ ایران زمین باز می گردد و به دلیل استفاده و حرمت بسیار زیاد سفره، می توان تلفیقش را با هنر قلمکار، علت این محبوبیت دانست.

این هنر که با چاپ طرحهای زیبا، توسط مهرهای رنگی صورت می گیرد، با توجه به تنوع بسیار بالا و قیمت اقتصادی آن، محبوبیت بسیاری در ایران دارد.

در هر منزل ایرانی و در بسیاری از ادارات ایران، می توان اثری از ترمه بافی یزد یافت. این هنر که در حال حاضر انحصار اصلی آن در شهر یزد و شهرهای اطراف آن است، هنر تولید آثار هنری بر روی پارچه است. ترمه بافی در قرنهای مختلف، توسعه بسیاری یافته است و در قدیم با پارچه های زربفت و ابریشمین تولید می شده و تنها توسط اغنیا مورد استفاده قرار می گرفته است.

با این حال، در حال حاضر با توسعه مواد اولیه آن صنعتی شدن برخی از فرایندهای تولید آن، به عنوان صنایع دستی و سوغات محسوب می شود.

پته جز قدیمی ترین هنرها و صنایع دستی ایران است. در این محصول، هنرمند، طرحهای پته جقه، اسلیمی و یا ابداعی خود را با استفاده از نخهای خاص پشمی رنگی و نخهای گلابتون، تولید کرده و به عنوان یک اثر هنری در قاب یا تابلو قرار می گیرد. هرچند محصولات پته دوزی شده امروز بسیار گسترده شده است، با این حال، این هنر از دیرباز به عنوان یک هنر فاخر و گرانقیمت شناخته می شده و همچنان نیز از آن قاعده مستثنی نمی باشد.

شاید یکی از محبوب ترین و کاربردی ترین صنایع دستی ایران می تواند در عرصه جهانی حرفی برای گفتن داشته باشد، هنر تولید دستمال ها و حوله های نخی است. این هنر که در حال حاضر در استان یزد تولید می شود، از قدیم مورد اقبال و استفاده مردم ایران قرار می گرفته است. دستمالهای یزدی به عنوان یکی از نمادهای محبوب فیلمفارسیهای ایران، ریشه این صنایع دستی پرطرفدار را نشان می دهد. این محصول که امروزه بسیار متنوع شده و با توجه به کثرت تولید آن، از قیمتهای مناسبی نیز برخوردار است.

هنر سوزن دوزی، یکی از قدیمیترین هنرهای موجود در ایران است که از صدها سال قبل وجود داشته و تا امروز ادامه یافته است. در این هنر، هنرمند با استفاده از پارچه های نفیس، طرحهایی با کمک نخهای زرین و برخی از ادوات تزئینی توسط سوزن بر روی پارچه ها می بافت و از قدیم در دربار اغنیا و درباریان مورد استفاده قرار می گرفت.

سوزن دوزی، در حال حاضر صنایع دستی استانهای سیستان و بلوچستان، هرمزگان، بوشهر و عشاير محدوده جنوب و جنوب غربی کشور محسوب می شود. با این حال سیستان و بلوچستان و هرمزگان را باید مهد اصلی تولید این صنایع دستی نفیس و گرانبها دانست. امروزه علاوه بر لباسهای سوزن دوزی، این هنر بر روی ادوات دیگری همچون کیفهای چرمی نیز مورد استفاده قرار می گیرد که بسیار پرتعداد و محبوب است.

این هنر که هنر تولید ظروف از حصیر است را به دلیل اینکه بیش از همه در استان خوزستان تولید می شود، به کپو بافی می شناسند. هنر حصیربافی از چند هزار سال قبل در ایران و مخصوصا در مناطقی که نخل در آن بسیار بوده تولید می کرده و مورد استفاده قرار می دادند. برگهای خرما یکی از مواد اولیه تولید کپو بافی در ظرفهای جابرنجی، سبد خرید و... می باشد. این هنر در استان خوزستان، شهر دزفول بیش از همه تولید می شود. اما هنر حصیر بافی در نقاط جنوبی ایران همچون استانهای هرمزگان، بوشهر، سیستان و بلوچستان نیز بسیار رایج است و جز سوغاتی های این مناطق به شمار می رود.

هنر منبت کاری که به نوعی شبیه قلمزنی بر روی مس است و اتفاقا بر روی چوب انجام می شود، از هنرهای بسیار قدیمی و پرتعداد ایران محسوب می شود. این هنر که امروزه در شهرهای مختلفی تولید می شود، یکی از ظریف ترین و نفیس ترین صنایع دستی ایران به شمار می رود. آبان در استان شیراز به مهد تولید منبت در ایران شهره بوده و ظرفهای منبت کاری سوغاتی اصلی آن به شمار می رود. علاوه بر این، شهرهای شیراز، اصفهان، یزد، چهارمحال و بختیاری و... نیز در این هنر دستی بر آتش دارند و هنرمندان این مناطق نیز به صورت محدود به تولید این ظروف جذاب و دوست داشتنی مبادرت می ورزند.

تولید ظروف چوبی کاربردی، از هنرهای قدیمی است که ریشه در تاریخ سرزمین کهن ایران دارد. ظروفی همچون کاسه، بشقاب، سینی و... که از قدیم در منازل هر ایرانی یافت می شده است، امروز به یک هنر تبدیل شده است. در حال حاضر استانهای مازندران، گیلان، گلستان و... به عنوان یکی از مراکز اصلی تولید ظروف چوبی در طرحها و کیفیتهای مختلف و متنوع محسوب می شود که آنها را تبدیل به یکی از سوغاتی های اصلی این استانها نموده است.

از آنجا که چرم از دیرباز به عنوان یک محصول پرکاربرد شناخته می شود و ایران نیز در حال حاضر به عنوان یکی از اصلی ترین تولیدکنندگان چرم کشور به شمار می رود، می توان در بسیاری از شهرهای ایران، هنر استفاده از چرم را یافت. لباسهای چرمی، ظروف چرمی، محصولات و ابزارآلات چرمی و... امروزه با تنوع بسیاری که دارند، خود در برخی از شهرها به عنوان یک سوغات اصلی به شمار می روند.

در حال حاضر شهرهای مشهد، تبریز، اصفهان، یزد، شیراز، شهرکرد، کردستان و... به تولید بسیاری از محصولات چرمی در قالب صنایع دستی مبادرت ورزیده و با تولید دستی بسیاری از این محصولات، به غنای سوغات منطقه خود افزوده اند.

قالی بافی یکی از باستانی ترین هنرها و صنایع دستی ایران به شمار می رود که توانسته است در دنیا همچنان به عنوان یک قطب این کشور را به همه بشناساند. این هنر که از صدها سال قبل، در ایران رشد و توسعه یافته است، امروزه به یکی از مهمترین سوغاتی های این کشور تبدیل شده است. این هنر تقریباً در بسیاری از شهرها و استانهای ایران همچنان تولید شده و تابلو فرشهای هنری زیبا و متنوع توانسته اند راه خود را به بسیاری از کشورهای دنیا باز کنند. شهرهای تبریز، کاشان و مشهد را می توان به عنوان قطبهای اصلی تولید فرشهای دستی در ایران شناخت.

یکی از هنرهای قدیمی و سنتی ایران که وابسته به هنر فرش بافی ایران است، هنر گلیم بافی است. این هنر در بسیاری از مناطق ایران وجود داشته و در حال حاضر نیز که تولید آن بسیار کاهش داشته است، می توان آن را در شهرهای مختلفی از

ایران یافت. گلیم که با استفاده از نخهای غیرپرسی تولید می شود، بافتی سفت داشته و در حال حاضر بیشتر به عنوان یک عنصر تزینی استفاده می شود.

نتیجه گیری

وقتی از خانه سخن می گوئیم از یک وسعت فراخ امن سخن گفته ایم که می تواند بسان مادری مهربان همه فرزندان خود را با هرتنوع رفتاری در زیر بال و پر خود بگیرد. این مفهوم با مفهوم اتاق و منزل بسیار متفاوت است و آن به اعتبار دائمی بودنش تعریف می شود. خانه صنایع دستی مشهد برآن است تا با رویکرد حفظ و گسترش قابلیت‌های مشاغل خانگی به صنایع دستی بتابد و معنا و روش هرکدام را در جهان تکنولوژیک زده امروز نشان دهد. تعدد رشته ها می تواند نماد این اقدام باشد؛ چراکه به رغم فراوانی از یک واقعیت سخن می گوید : خلاقیت.

هنر و صنایع دستی می تواند توقع خلاقیت را در جامعه انسانی بیش و بیشتر بالا ببرد و تلویحاً نشان دهد که آنچه را که مردم به واقع از آن تجلیل می کنند در اصل خود آن اثر فرارو نیست بلکه معنای خلاقیت است که به واسطه آن اثر برملا شده است. این که انسانی می تواند از یک پدیده به ظاهر نازل انواع و اقسام ظرفیت های هنری را اتخاذ و اثبات کند بسیار ستودنی است. عملکردهای بنیادین صنایع دستی در جهت هویت بخشی و ایجاد تجسم پویا و خلاقانه یک ملت بسیار حائز اهمیت است. استعداد و روحیه خلاق و قدرت ابتکار صنعتگران ایرانی و علاقه آنان به تولید آثار هنری و ذوقی موجب گردیده است که کشور ما از گذشته های بسیار دور تا زمان حال همواره در تولید محصولات صنایع دستی موقعیتی ویژه و ممتاز داشته باشد و از شهری عالم گیر برخوردار گردد.

منابع

- ایمانی ، الهام (۱۴۰۲)؛ نقش مشاغل خانگی بانوان در اقتصاد جامعه، کنفرانس ملی یافته های نوین در مدیریت، روانشناسی و حسابداری
- علیپوریان ، ژیللا(۱۳۸۱)؛ بررسی مشاغل خانگی و محلی مناسب برای فارغ التحصیلان به ویژه زنان، جهاد دانشگاهی
- عطارزاده ، عبدالکریم(۱۳۹۰)؛ نقش انقلاب صنعتی در تحولات صنایع دستی ایران، مطالعات تاریخ اسلام، دوره: ۳ شماره: ۱۱
- فتاحی ، محمد عظیم و همکاران(۱۳۹۹)؛ چالش ها و فرصت های صادراتی مشاغل خانگی (صنایع دستی استان همدان)، راهبردهای بازرگانی ، دوره: ۲۷ شماره: ۱۵
- رامبد ، امیلیا و همکاران (۱۳۹۹)؛ بررسی جامعه شناختی تاثیر اشتغال زنان بر توسعه اجتماعی ایران (مطالعه موردی: زنان صاحبان مشاغل خانگی در مناطق ۱۶ و ۱۹ تهران) ، مطالعات توسعه اجتماعی ایران «تابستان ۱۳۹۹، سال دوازدهم - شماره ۳
- غریب زاده ، الهه ؛ شریفی خواه، سوده(۱۳۹۵)؛ گنجینه صنایع دستی ایران، همایش ملی فرهنگ گردشگری و هویت شهری، دوره برگزاری ۲
- مردوخ، بایزید(۱۳۸۶). اقتصاد هنر در ایران. آینه خیال، (۳)
- مطیعی لنگرودی، سید حسن (۱۳۸۰)؛ عوامل رکود صنایع دستی در نواحی روستایی شهرستان مشهد، مجله تخصصی زبان و ادبیات دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، دوره: ۳۴ شماره: ۱-۲
- هوشیار، مهران(۱۳۸۵)؛ صنایع دستی؛ دیروز، امروز، فردا (بررسی جایگاه تکنولوژی در صنایع دستی و حفظ هویت فرهنگی دنیای امروز)، رهپویه هنرهای تجسمی ،دوره دوم - پیش شماره ۱